

Умови забезпечення якості висновків судових експертів як компонент профілактики експертних помилок і правопорушень

Анастасія Купріянова

Канд. юрид. наук, Київське відділення ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Київ, Україна,
e-mail: kupriianova@hniise.gov.ua

Вікторія Алексєйчук

Канд. юрид. наук, доц., Київське відділення ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Київ, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7579-3322>, e-mail: alexeychukviktoriya@gmail.com

Розглянуто умови, які сприяють забезпеченню якості висновку судового експерта, запобіганню експертних помилок і порушень, сформульовано рекомендації щодо їх вдосконалення.

Ключові слова: висновок судового експерта; умови діяльності судового експерта; правове регулювання судово-експертної діяльності.

Conditions for Ensuring Quality of the of Forensic Expert Conclusions as a Component of Prevention of Expert Errors and Offenses

Anastasiia Kupriianova, Viktoriia Alieksieichuk

Conditions that contribute to ensuring quality of the forensic expert conclusion, preventing expert errors and violations are considered and recommendations for their improvement are formulated.

Keywords: forensic expert conclusion; activity conditions of forensic expert; legal regulation of forensic expert activity.

Висновок експерта як одне з важливих і незамінних джерел доказів у судовому провадженні не перестає бути предметом пильної уваги науковців і практиків не лише юридичної сфери, а й багатьох інших галузей життєдіяльності. Основний предмет обговорень стосується забезпечення якості висновків судових експертів, їх правильності, кваліфікованості й здатності виступати надійним джерелом доказів. Тому в науковій і практичній нормотворчій діяльності розглядають різні процедури, механізми, вимоги, критерії, здатні забезпечити якісний продукт діяльності судового експерта — його висновок.

Безпосередній процес проведення експертизи (як різновид діяльності людини) доцільно розглядати в системі умов і засобів здійснення такої діяльності, які прямо або опосередковано впливають на забезпечення якості висновків судових експертів.

Поміж важливих складових умов діяльності, які можна розцінювати як умови, що сприяють забезпеченню якості висновку судового експерта, слід відзначити такі.

1. Законодавчо визначений **особливий статус судового експерта**, який є основою

професійності, об'єктивності, неупередженості, незалежності діяльності судового експерта:

- **вимоги до судового експерта** (зокрема, обов'язковість відповідної вищої освіти та освітньо-кваліфікаційного рівня не нижче спеціаліста (магістра), відсутність судимості тощо, що встановлюється як на початку професійної діяльності судового експерта, так і під час періодичного підтвердження кваліфікації судового експерта);
- **його права, обов'язки й заборони** (зокрема, право клопотати перед замовником судової експертизи про надання додаткових матеріалів, доступу до об'єкту дослідження, участі у процесуальних діях; отримувати додаткову інформацію із загальнодоступних джерел; уточнювати поставлені запитання; зазначати про виявлені факти, стосовно яких не були поставлені питання замовником та ін.; обов'язок: провести дослідження особисто, без передоручення іншій особі, об'єктивно; у разі

недостатності наданих матеріалів — повідомляти про неможливість проведення експертизи та ін.; заборона щодо самостійного вибору даних та збирання матеріалів дослідження, вирішення питань, які виходять за межі кваліфікації судового експерта за відповідною експертною спеціальністю, у тому числі з питань права та ін.);

- **наявність повноважень** щодо самостійного обирання способу проведення експертизи (необхідних методів й методик дослідження);
 - **процесуальні підстави** для відводу (самовідводу);
 - **правова охорона** його як суб'єкта відповідної професійної діяльності у вигляді обмежень щодо вчинення стосовно нього дій іншими суб'єктами, а також обов'язків замовників експертизи забезпечити судовому експерту доступ до об'єктів дослідження та умови для роботи.
2. **Можливість призначення повторної судової експертизи** (особливістю проведення якої є надання іншому експерту (експертам) на дослідження не лише тих самих об'єктів (матеріалів) для вирішення тих самих питань, які були предметом первинної (попередніх експертиз), а й висновку експерта, який піддається сумніву, потребує перевірки), додаткової експертизи (з урахуванням додаткових матеріалів, запитань, уточнення або доповнення експертного завдання), що сприяє повноті та достовірності висновків, своєчасному виявленню прогалин та помилок.
 3. **Присутність учасників процесу в передбачених законом випадках** під час проведення судової експертизи (як превентивний засіб контролю якості і повноти дослідження).
 4. **Інші гарантії незалежності судового експерта** (визначений законом порядок призначення судового експерта та ін.), які забезпечують від неправомірного впливу на експерта.
 5. **Визначені законом види юридичної відповідальності судового експерта** (кримінальна — за дачу свідомо неправдивого висновку та відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків, а також за корупційні правопорушення,

адміністративна — за порушення у сфері судочинства, дисциплінарна — за невиконання встановлених законодавством вимог, обов'язків, заборон, порядків, матеріальна — за спричинення шкоди в процесі здійснення експертної діяльності), які поряд із основними функціями виконують превентивну роль в діяльності експерта.

6. **Вимоги законодавства щодо періодичного підвищення кваліфікації та проходження атестації** (підтвердження кваліфікації судового експерта), що спонукає (зобов'язує) судового експерта до актуалізації і розвитку своїх знань, вмінь та навичок.
7. **Визначення відомчих вимог щодо змісту підготовки** (і підвищення кваліфікації) судових експертів, що забезпечує обґрунтованість та єдність підходів у вирішенні судовими експертами своїх професійних завдань.
8. **Визначення контролюючих функцій** міністерств та інших державних органів стосовно дотримання судовими експертами та експертними установами законодавства з питань судово-експертної діяльності, що дозволяє своєчасно виявляти недоліки в діяльності судових експертів, припиняти порушення і помилки та запобігати їх проявам в подальшій діяльності.
9. **Передбачена законодавством процедура розробки, апробації, атестації та реєстрації методик проведення судових експертиз**, що спрямована на забезпечення якісного інструментарію проведення судових експертиз.

Стосовно цих умов поміж науковців і практиків відсутня єдина думка щодо їх здатності повною мірою сприяти якісній судовій експертизі.

Зокрема, досить часто порушують такі питання.

1) Які критерії визначення «відповідної вищої освіти фахівця» (що пов'язано з виокремленням деяких видів експертиз, щодо яких відсутня пряма відповідність освітніх або наукових спеціальностей, або відповідні освітні спеціальності відсутні на сьогодні у зв'язку з їх укрупненням, перейменуванням та іншими змінами у класифікації галузей знань і спеціальностей в Україні відповідно до Міжнародної стандартної класифікації освіти)?

2) Чи повинен мати фахівець практичний досвід роботи за фахом?

- 3) У якій формі та скільки часу має тривати професійна підготовка судових експертів?
 - 4) Чи існує потреба у наявності у фахівця наукового ступеню та чи матиме такий фахівець якісь переваги?
 - 5) Як вирішити питання уніфікації програм підготовки для всіх судових експертів (установ різної відомчої підпорядкованості)?
 - 6) Що саме взяти за критерій визначення меж кваліфікації судового експерта (меж експертної спеціальності) і яким чином зробити ці межі загальними для експертів різної відомчої підпорядкованості?
 - 7) Чим повинен керуватися судовий експерт, якщо експертна методика втратила свою актуальність (зокрема, відбулися зміни законодавства), але її не виключили з реєстру експертних методик і не замінили новою?
 - 8) Яке значення має висновок за результатами проведення повторної експертизи і чим відрізняється він від висновку первинної (попередньо проведеної) експертизи або альтернативних експертиз?
 - 9) Чи є необхідною умовою визначення підстав відповідальності судових експертів дотримання правової визначеності понять, які застосовують у законі (наприклад, що розуміти під поняттям «самостійне збирання матеріалів, що підлягають дослідженню», «межі кваліфікації судового експерта», «питання права», «організація робочого місця судового експерта», «руйнівні методи дослідження» та ін.?)
 - 10) Які характеристики вчинку та особи судового експерта мають значення під час вирішення питання відповідальності судового експерта (вплив на зміст і характер наданих експертом висновків, час, який минув від моменту порушення та ін.)?
 - 11) Яким чином має бути узгоджено порядок розгляду питання щодо притягнення до відповідальності судового експерта та його обов'язок не розголошувати відомості про перебіг і результати проведеної експертизи, окрім замовника судової експертизи та суду? («Експерт не має права з власної ініціативи збирати матеріали для проведення експертизи, розголошувати відомості, що стали йому відомі у зв'язку з проведенням експертизи, або повідомляти будь-кому, крім суду та учасника справи, на замовлення якого проводилася експертиза, про її результати» — ч. 2 ст. 107 Цивільного процесуального кодексу України [1]), «експерт зобов'язаний <...> не розголошувати без дозволу сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду відомості, що стали йому відомі у зв'язку з виконанням обов'язків, або не повідомляти будь-кому, крім особи, яка його залучила, чи суду про хід проведення експертизи та її результати» — п. 4 ч. 5 ст. 69 Кримінального процесуального кодексу України [2]).
 - 12) Чи може бути визначено законом відповідальність судового експерта за порушення норм, які врегульовані не законом, а відомчими підзаконними нормативно-правовими актами (наприклад, щодо строків проведення судової експертизи та їх розрахунку, вимог до оформлення висновку судового експерта, порядку зберігання та поведіння з об'єктами дослідження, матеріалами справи (провадження), порядку передоручення проведення експертизи іншій особі), або по-різному визначені в різних законах («вирішення питань, що виходять за межі кваліфікації судового експерта за відповідною експертною спеціальністю, у тому числі питань права» — п. 5 ч. 3 ст. 14 Закону України «Про судову експертизу» [3], «питання, які ставляться експерту, і його висновок щодо них не можуть виходити за межі спеціальних знань експерта» — ч. 6 ст. 103 Цивільного процесуального кодексу України [1])?
 - 13) Яким чином сформулювати прагнення судового експерта підтримувати свої професійні знання та навички в актуальному стані (якими мають бути форми підвищення кваліфікації, його періодичність, звітування, контроль тощо)?
 - 14) Наскільки дієвими є сучасні норми закону в контексті забезпечення незалежності судового експерта (рівень матеріального забезпечення судового експерта, забезпечення безпеки близьких родичів судового експерта тощо)?
- Неоднозначне розуміння цих питань, відсутність їх чіткого визначення в законі призводить до розбіжностей у практиці судово-експертної діяльності, і нерідко спричиняє помилки і правопорушення судових експертів, а також ускладнює процес оцінки висновку судового

експерта та дій судового експерта. Супутнім негативним явищем правової невизначеності є професійне вигорання та відтік кваліфікованих кадрів із судової експертизи.

Тому доцільним із позицій забезпечення якості висновків судових експертів (як компоненту системи умов та засобів профілактики експертних помилок та правопорушень) вважаємо:

- 1) визначити в профільному (спеціальному) Законі про судово-експертну діяльність:
 - зміст понять, які застосовують у законодавстві, яке регламентує судово-експертну діяльність, та процесуальному законодавстві;
 - чіткі вимоги до компетентностей фахівця, який має намір стати судовим експертом, та алгоритму їх визначення;
 - основоположні норми в діяльності судового експерта (щодо порядку проведення судової експертизи) шляхом перенесення з рівня відомчих підзаконних нормативно-правових актів на рівень закону;
- 2) усунути невідповідності у різних нормативно-правових актах шляхом перенесення загальних норм щодо повноважень судового експерта, організації та проведення судових експертиз із процесуальних кодексів і відомчих інструкцій до змісту спеціального закону щодо судово-експертної діяльності;
- 3) визначити в спеціальному законі суб'єкт (орган) і процедури визначення уніфікованих мінімальних вимог (базового змісту) програм підготовки судових експертів за кожною з

експертних спеціальностей, а також меж кваліфікації (компетенції) судового експерта за експертними спеціальностями.

- 4) посилити гарантії незалежності судового експерта шляхом:

- визначення розміру оплати його праці, який відповідає складності й відповідальності судово-експертної діяльності, притаманним їй ризикам і навантаженню;
- запровадження захисту членів родини судового експерта;

- 5) визначити більш гнучкі та різноманітні способи підвищення кваліфікації судових експертів і фіксацію її результатів;

- 6) уточнити процедурні положення щодо розгляду питань відповідальності судових експертів, поняття проступку та його розмежування з експертними помилками.

Перелік джерел посилання

1. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#n6742> (дата звернення: 12.04.2024).
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n935> (дата звернення: 12.04.2024).
3. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 12.04.2024).